

ანტონიმია

ენაში დამკვიდრებულ ლექსიკო-სემანტიკურ დამოკიდებულებას საპირისპირო მნიშვნელობის მქონე სიტყვებს შორის განსაზღვრავენ ტერმინით ანტონიმია (antonimia). ასეთი დამოკიდებულებები წარმოიქმნება ანტონიმებს (antónimos) შორის. ანტონიმები ერთი გრამატიკული კატეგორიის წვილებია, რომლებიც გამოხატავენ ერთმანეთთან ურთიერთთანაფარდობაში მყოფ ცნებას, ურთიერთსაპირისპიროს თავისი ხარისხობრივი, დროებითი, სივრცობრივი ან რაოდენობითი ნიშნებით. მაგ., blanco (თეთრი) – negro (შავი), ancho (ფართო) – estrecho (ვიწრო), grande (დიდი) – pequeño (პატარა), poco (ცოტა) – mucho (ბევრი), bien (კარგად) – mal (ცუდად), riqueza (სიმდიდრე) – pobreza (სიღარიბე), amistad (მეგობრობა) – enemistad (მტრობა), subir (ასვლა) – bajar (ჩამოსვლა), aparecer (გამოჩენა) – desaparecer (დამალვა) და ა. შ.

მაგრამ სიტყვა პოლისემანტიკურია და ამიტომ მის განსხვავებულ მნიშვნელობებს შეიძლება გააჩნდეთ განსხვავებული ანტონიმები. ზედსართავი სახელი dulce (ტკბილი) ანტონიმურია amargo-სი (მწარე), მაგრამ dulce-ს გააჩნია სხვა მნიშვნელობაც “უმარილო, მტკნარი”, რომელსაც შეესაბამება ანტონიმები salado და salobre (მარილიანი). სიტყვების blanco-სა (თეთრი) და negro-ს (შავი) ძირითადი მნიშვნელობები ანტონიმურია, მაგრამ blanco-ს, როგორც “თეთრი”, ღია ფერის, სასმელებთან მიმართებაში, ანტონიმი აღმოჩნდება tinto ე.ი. გაჩნდა სხვა ანტონიმური წყვილი: vino blanco – vino tinto.

მაგრამ არის მრავალი სიტყვა, რომლებიც საერთოდ არ წარმოქმნიან ანტონიმურ წყვილებს, რადგან მათ ლექსიკურ მნიშვნელობაში ან საერთოდ არ არის გამოხატული ხარისხობრივი და რაოდენობრივი შეფასება, ან თუ არის - ის არ გაიაზრება რაიმესთან დაპირისპირებაში, ურთიერთწინააღმდეგობაში: casa, árbol, fútbol, verde, toser, nadar და ა. შ.

ლოგიკოსებმა დიდი ხანია მიაქციეს ყურადღება ცნებისა და ნიშან-თვისებების დამოკიდებულებას, რომლებიც ერთმანეთს ურთიერთუარყოფენ. ასეთ ცნებით კორელაციებს, შეუთანხმებლობის დამოკიდებულებას უწოდებენ. შეუთანხმებლობის ცნებები ორი სახისაა: წინააღმდეგობრივი და დაპირისპირებული.

წინააღმდეგობრივი ცნებები შეიძლება წარმოვადგინოთ შემდეგი ფორმილის სახით: “A და не A”: justicia (სამართლიანობა) – injusticia (უსამართლობა), cómodo (მოხერხებული) –

incómodo (მოუხერხებელი), culpable (დამნაშავე) – inculpable (უანაშაულო). სხვაგვარად რომ ვთქვათ, “he A”-ს ნიშნები შეადგენენ “A”-ს ნიშნების უარყოფას. ვთქვათ, რომ ორი უკიდურესი აზრობრივი პოლუსია. მათ შორის არ არსებობს რაიმე “ბუფერული” შუალედური ცნება. ლოგიკაში ასეთ შემთხვევაში მოქმედებს მესამის გამორიცხვის კანონი, რაც იმაში მდგომარეობს, რომ რაღაცის მტკიცებასა ან უარყოფას შორის არ არსებობს რაიმე მესამე.

დაპირისპირებული ცნებები გამოიხატება ფორმულით: “A + he A + B” (blanco, თეთრი - negro, შავი), სადაც B აღნიშნავს დამოუკიდებელ სემანტიკურ შინაარსს. დაპირისპირებული კორელაციის დროს ერთი ცნების ნიშნების უარყოფა შეადგენს მეორე ცნების მნიშვნელობის მხოლოდ ნაწილს, რომელსაც გააჩნია თავისი სპეციფიური ნიშან-თვისებები. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, დაპირისპირებული შეუთანხმებლობის ცნებები ურთიერთგამორიცხავენ ერთმანეთს ზოგიერთი გამოხატული ნიშნით და ამასთან, ინარჩუნებენ დამოუკიდებელ, შეუთანხმებლობაში შეუსვლელ ცნებით კომპონენტებს. მაგალითად, blanco (თეთრი) და negro (შავი)-ს შედარებისას შეიძლება დავასკვნათ, რომ negro არა მარტო უარყოფს ცნება blanco-ს, არამედ გააჩნია თავისი საკუთარი ნიშან-თვისებებიც: არსებულ ფერებს შორის ყველაზე მუქი, ჭვარტლის და ნახშირის ფერი. წყვილებში: justicia – injusticia ან cómodo - incómodo ორივე კომპონენტს გააჩნია ერთნაირი ლოგიკური თვისებები. განსხვავება იმაში მდგომარეობს, რომ მეორე კომპონენტები გამოხატავენ მათ ნეგატიურად, უარყოფის ნიშნით. შემთხვეითი არ არის, რომ ესპანურ ლექსიკოგრაფიულ სახელმძღვანელოებში სიტყვის დეფინაციები, რომლებიც გამოხატავენ უარყოფით წინააღმდეგობრივ ცნებას, ხშირად განისაზღვრება მისი ანტონიმური ლექსიკური ერთეულით და უარყოფით. მაგალითად, მარია მოლინერის ლექსიკონში მსგავსი დეფინაციების უმრავლესობა შემდეგნაირად იწყება: incómodo – no cómodo, indirecto – no directo.

ურთიერთსაწინააღმდეგო ცნებებს შორის განსაზღვრული დამოკიდებულების გამო, მათი ნიშან-თვისებების ნაწილში შეიძლება გაიზარებოდეს შუალედური ცნებებიც: blanco (თეთრი) – gris (ნაცრისფერი) – negro (შავი); bueno (კეთილი) – benévolo (კეთილმოსურნე) – bondadoso (გულშემატკივარი, გულისხმიერი) – irritado (გულფიცხი, გაღიზიანებული) – airado (გაბრაზებული) – malo (ზოროტი, ავი).

ასევე, უნდა აღინიშნოს, რომ შეუთანხმებლობითი ცნებები ყოველთვის დაქვედებარებულები არიან. მათში აუცილებლად უნდა არსებობდეს რაღაც საერთო, რაც მათი შედარების საშუალებას იძლევა და თუ ასეთი საერთო რამ არ არსებობს, მაშინ არც მათი შედარებისათვის

არსებობს საფუძველი: bueno – malo (კეთილი–ბოროტი) გამოხატავენ ადამიანის ზნეობრივ სახეს, amistad - enemistad (მეგობრობა–მტრობა) ასახელებენ ადამიანთა შორის დამოკიდებულების (ურთიერთობის) ხასიათს, popularidad – impopularidad (პოპულარობა-არაპოპულარობა) გამოხატავენ საზოგადოებრივ სიმპატიებს ან ასეთის არარსებობას. მაგრამ, დაქვემდებარებულები შეიძლება იყვნენ ისეთი ცნებითი წყვილებით, როგორცაა: hombre (მამაკაცი) – mujer (ქალი), adulto (მოზრდილი) - niño (ბავშვი), invierno (ზამთარი) – verano (ზაფხული) და სხვ. ლოგიკოსების აზრით, ეს წყვილები არ წარმოადგენენ შეუთანხმებლობით ცნებებს, რადგან ერთი მათგანი არ უარყოფს მეორეს.

სიტყვათა მნიშვნელობის სემანტიკური ბირთვები, როგორ ადვილადაც შეადგენენ ცნებებს, ისე ლოგიკაში გამოყოფილმა მათ შორის ურთიერთდამოკიდებულების ტიპებმა ჰპოვეს თავისი გამოხატულება ესპანური ანტონიმების მატერიალურ ფორმაში, ზეგავლენა მოახდინეს მათ ლექსიკო-გრამატიკულ დიფერენციაციაზე. ანტონიმური წყვილები, რომლებიც გამოხატავენ წინააღმდეგობრივ ცნებებს, შედგებიან ერთფუძიანი სიტყვებისაგან, განსხვავებულები მხოლოდ იმით არიან, რომ ნეგატიურ საწინააღმდეგო წევრს გააჩნია უარყოფითი მნიშვნელობის წინსართი: comodidad - incomodidad, legalidad - ilegalidad, popularidad - impopularidad, seguro - inseguro, regular – irregular.

წინააღმდეგობა წარმოქმნილია ერთი ფარდობითი ცნების მეორეთი უარყოფის საფუძველზე. ამასთან, მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ ეს წინააღმდეგობა დაფიქსირებულია თვითონ სიტყვაში (და არა სინტაქსურად), რადგან მისი ლექსიკური მნიშვნელობის ნაწილს წარმოადგენს წინსართში მატერიალიზებული მეორე ცნების ნიშან-თვისებების უარყოფა.

აღნიშნული სახის ანტონიმურ წყვილებს ძირითადად წარმოქმნიან ზედსართავი და ზოგიერთი არსებითი სახელი. წინსართების ნაკრები შეზღუდულია: i-, in-, im-, ir-. იშვიათად გვხვდება წყვილები, რომლებშიც უარყოფითი ცნება ჩადებულია des- (dis-) წინსართიან სიტყვებში: conforme - disconforme, conformidad – disconformidad. ასეთ შემთხვევაში ანტონიმურია რამდენიმე ზმნაც: confiar (ნდობა)- desconfiar (უნდობლობა), conocer (ცოდნა) – desconocer (უცოდინარობა), gustar (მოწონება) – disgustar (არ მოწონება). თუმცა, ანტონიმური წყვილების უმრავლესობა, რომლებშიც შედის des- წინსართიანი უარყოფელი სიტყვა, არ მიეკუთვნება განხილულ ჯგუფს.

ზემოთ აღნიშნულ ანტონიმურ წყვილებს შეიძლება ვუწოდოთ აბსოლუტური ან სრული (antonimos absolutos).

ანტონიმების გაცილებით მრავალრიცხოვან სახეობას შეადგენენ წყვილები, რომლებიც გამოხატავენ საპირისპირო შეუთანხმელობის ცნებით დამოკიდებულებებს. მათი უმრავლესობა წარმოქმნილია სხვადასხვა ფუძიანი სიტყვებისაგან. ამ ტიპის ანტონიმების გამოყოფა ხშირად გარკვეულ სიმნელებთანაა დაკავშირებული, რადგან მსაგავსი ანტონიმური წყვილების წარმოქმნის კრიტერიუმები სემანტიკის სფეროშია და როგორც წესი, არ არის განმტკიცებული მორფოლოგიური მაჩვენებლით. საუბარია შემდეგი ტიპის ანტონიმებზე: verdad - mentira, lejanía - proximidad, vida - muerte, sabiduría - tontería, amor - odio, viejo - joven, limpio - sucio.

ამავე ჯგუფში შედიან ერთფუძიანი ანტონიმები. ერთი კორელატი მეორისაგან პრეფიქსით განსხვავდება. ჩვეულებრივ, ეს პრეფიქსებია: contra-, anti-, sin-, des-, dis-, de. მაგალითად, natural - contranatural, revolución - contrarrevolucion, fascista-antifascista, formar - deformar.

აღნიშნულ სახეობას მიეკუთვნებიან, აგრეთვე, ისეთი რთული სიტყვების ანტონიმური წყვილები, რომელთა პირველ ჯგუფს შეადგენენ პოლარული მნიშვნელობის გამომხატველი ზმნიზედები: bien და mal. მეორე ფუძეები მსგავსია. მაგ: bienpensado - malpensado, bienvivir - malvivir.

ამავე ლოგიკურ-სემანტიკურ ჯგუფს უნდა მივაკუთვნოთ მეტად თავისებური ანტონიმები, რომელთა ერთი და იგივე მატერიალურ ფორმაში გამოხატულია ორი საწინააღმდეგო ცნება. ეს მოვლენა დამახასიათებელია ერთი პოლისემანტიკური სიტყვისათვის, რომლის ორი ლექსიკური მნიშვნელობაც ანტონიმურია: alquilar un piso ნიშნავს ბინის ქირით გაცემას და ბინის არენდით აღებას. იგივე ხდება ზმნა arrendar-შიც (გაცემა ქირით, აღება არენდით). მაგრამ, ესპანური ენის სისტემაში ასეთი შემთხვევები ძალიან იშვიათია. მსგავსს “სიტყვისშიგნითა” სახის ანტონიმისა ზოგჯერ ენანტიოსემიასაც უწოდებენ.

ზემოთ განხილულ ყველა ანტონიმს შეიძლება ვუწოდოთ მიმართებითი, ნაწილობრივი ანუ არასრული (antonimos relativos o parciales).

ამგვარად, ლოგიკურ-სემანტიკურ კრიტერიუმებზე დაყრდნობით გამოიყოფა ორი სახის ანტონიმები: აბსოლუტური (სრული) და მიმართებითი (არასრული). პირველი მათგანის მნიშვნელობაში ასახულია წინააღმდეგობრივი ცნებები, ხოლო მეორეში – დაპირისპირებული. ამასთან, ანტონიმებში გამოვლენილია სამი ძირითადი სტრუქტურულ-გრამატიკული ტიპი: ერთფუძიანი, სხვადასხვაფუძიანი და “სიტყვისშიგნითა”. უნდა აღვნიშნოთ, რომ აბსოლუტური ანტონიმები ყოველთვის ერთფუძიანია, ხოლო მიმართებითი – სამივე მორფოლოგიური ტიპის. მაგრამ, აღნიშნული კლასიფიკაცია ძალიან ზოგადია. დაყოფა შეიძლება გაგრძელდეს ლოგიკური, სემანტიკური, გრამატიკული, ტიპოლოგიური, თემატური და სხვა საფუძვლებით. მაგალითად, ლ. ა. ნავიკოვმა თავის ერთ-ერთ კლასიფიკაციას საფუძვლად დაუდო დაპირისპირებული ტიპები და გამოყო სამი ძირითადი და ერთი წარმოებული ანტონიმების კლასი (რომელიც სავსებით მისაღებია ესპანურისთვისაც):

ანტონიმი – კვალიტატივები და კოორდინატივები. მათგან პირველები გამოხატავენ ხარისხობრივ წინააღმდეგობას: joven-viejo, alegre-triste, claro-oscuro, húmedo-seco, duro-suave, bien-mal. მეორენი კი, მოვიკოვის აზრით, შედგებიან ე.წ. კოორდინაციული სიტყვებისაგან, რომლებიც აღნიშნავენ სემანტიკურად მჭიდროდ დაკავშირებული ერთი გვარის შიგნით დაპირისპირებულ სახეობრივ ცნებებს. მაგალითად, norte (ჩრდილოეთით) – sur (სამხრეთი), este (აღმოსავლეთი) – oeste (დასავლეთი), verano (ზაფხული) – invierno (ზამთარი), primavera (გაზაფხული) – otoño (შემოდგომა), hoy (დღეს) – ayer (გუშინ), pasado (წარსული) – presente (აწმყო) და ა. შ.

როგორც უკვე ითქვა, ლოგიკები მსგავს სიტყვიერ წყვილებში უარყოფენ შეუთანხმებლობის დამოკიდებულებას. თუმცა, ზოგიერთი ლინგვისტი ამ აზრს არ იზიარებს. კლევკოვსკაია წერდა, რომ “აუცილებელია განვასხვავოთ ანტონიმები უმნიშვნელოდ (მაგრამ არა აბსოლურუტად) დაპირისპირებული კორელატიური სიტყვებისაგან: sommer - ზაფხული და winter - ზამთარი, süden - სამხრეთი და norden - ჩრდილოეთი - თავისი ბუნებით არ წარმოადგენენ ანტონიმებს, მაგრამ ერთმანეთთან დაპირისპირებული კორელაციური სიტყვებია, რომლებსაც შეუძლიათ ზოგჯერ ფუნქციონირება, როგორც ანტონიმებს”. ამ კლასში შედიან ხარისხობრივი ზედსართავი და მათთან მიმართებაში მყოფი არსებითი სახელები და ზმნიზედები. განხილული ანტონიმების კლასში არ შედიან ზმნები.

ანტონიმი - კონკრეტულები, მიუთითებენ საწინააღმდეგოდ მიმართულ მოქმედებებსა და ნიშან-თვისებებზე: subir-bajar, encender-apagar, entrar-salir. ამ კლასს მიეკუთვნება ზოგიერთი არსებითი სახელი, ზედსართავი სახელი და ზმნიზება: pregunta-respuesta, ataque-contraataque, arriba-abajo.

ანტონიმი – კომპლემენტატები. კომპლემენტარობის არსი მდგომარეობს იმაში, რომ ორი საწინააღმდეგო მნიშვნელობა, თითოეული მისთვის დამახასიათებელი დადებითი შინაასით, ავსებს ერთმანეთს ამა თუ იმ მდგომარეობის, თვისობრიობის, დამოკიდებულების სრული ზღვარის გამოხატვამდე. მათ შორის არაფერია საშუალო, ამიტომ ერთის უარყოფა ნიშნავს მეორის მტკიცებას. ამ ჯგუფში შედიან შემდეგი ტიპის სიტყვები: vida - muerte, paz - guerra, verdad - mentira, sano - enfermo, real - irreal, fértil - infértil.

ანტონიმი – კონვერსიები აღნიშნავენ სხვადასხვა მიმართულების მოქმედებებს, რომლებსაც ახორციელებენ ერთმანეთთან დაპირისპირებულ სიტუაციაში მყოფი მონაწილეები. ისინი წარმოიქმნიან კონვერსიული თვისებების მქონე, წინამდებარე სამი კლასის სიტყვების განსაკუთრებული გამოყენების ხარჯზე. საუბარია, პირველ რიგში, ისეთი ტიპის ზმნებზე, როგორცაა: vender (გაყიდვა) – comprar (ყიდვა), ganar (მოგება) – perder (წაგება), importar (იმპორტირება) – exportar (ექსპორტირება) და ა. შ. ასეთი ზმნების ანტონიმური დამოკიდებულებები ვლინდება შემდეგი ტიპის ფრაზებში: el cliente compra el abrigo – el vendedor le vende el abrigo. Verder - comprar, perder - ganar და სხვა მსგავს ზმნებში გამოხატულია განსხვავებული ლექსიკური მნიშვნელობები, მაგრამ ზმნებით დასახელებული მოქმედებები გაერთიანებულია ერთი ოპერაციით (სავაჭრო, სპორტული), რომელიც აღწერილია მისი ორივე მონაწილის (დაპირისპირებულები ბუნებრივი მდგომარეობის გამო) თვალთახედვიდან. ერთი ოპერაციის ფარგლებში ორი მოქმედების დაპირისპირება საფუძველს გვაძლევს, ვისაუბროთ ანტონიმურ კონვერსიაზე. მას მიეკუთვნება სემანტიკურად განსაზღვრული ზმნების ჯგუფი და მასთან აზრობრივად დაკავშირებული არსებითი სახელები.

განსაკუთრებულ პრობლემას წარმოადგენს ანტონიმური სიტყვების ურთიერთმოქმედება თავის სინონიმებთან. ანტონიმებთან სინონიმურმა ლექსიკურმა ერთეულებმა შეიძლება შეადგინონ თავისი პოლარული წყვილები. ამგვარად იქმნება თავისებური ანტონიმური ველი ანუ პარადიგმა.

Inteligente (ჭკვიანი) – tonto (სულელი, გონებაშეზღუდული) - bobo (სულელი)

Sensato (გონებადამჯდარი) – mentecato (უგუნური, განუსჯელი, ლუღელი)

Razonable (გონიერი) – zote (გონებაშეზღუდული, ჩლუნგი)

ან

Blanco (თეთრი) – negro (შავი)

Claro (ნათელი) – oscuro (ბნელი)

ეს, ასე ვთქვათ, ძირითადი, პირველადი ანტონიმებია. სხვა შემთხვევაში ერთი სინონიმური რიგის თითოეული სინონიმი ისწრაფვის კონკრეტულ ანტონიმთან, რომელი შედის პოლარულ სინონიმურ რიგში. მაგალითად,

Leal (ერთგული, წესიერი) – desleal (ვერაგი, უწესო)

Fiel (ერთგული) – infiel (ორგული)

Honesto (წესიერი) – deshonesto (უწესო)

Seguro (საიმედო) – inseguro (არასაიმედო)

და ბოლოს, აუცილებელია, აღვნიშნოთ, რომ მეტყველებაში და, განსაკურებით, მხატვრულში ანტონიმური კორელაციით დაუკავშირებელი სიტყვებიც კი, შეიძლება გახდნენ ოკაზიონალური (კონტექსტუალური) ანტონიმები. კონსტანტური და ოკაზიონალური ანტონიმების ყველა სახე მეტყველებაში გამოიყენება, როგორც მკაფიო გამოხატვის საშუალება. ისინი წარმოადგენენ ჯერ კიდევ ანტიკური რიტორიკოსებისათვის ცნობილი ორი სტილისტური ხერხის – ანტითეზისა და ოქსიმორონის¹ – საფუძველს. მაგალითებისათვის, მოვიყვანთ ლოპე დე ვეგას ერთ-ერთ სონეტს, რომელშიც გამოყენებულია ანტითეზა:

---

¹ (ბერძნ. oxymoron - გონებაშეზღუდული სისულელე < oxy - მჭრელი, ბასრი, მახვილი და moron - უგუნურება), სტილისტური ხერხი, ტროპის სახე; ემყარება ერთმანეთთან „შეუთავსებელ“, ურთიერთგამომრიცხავ ცნებათა დაკავშირებას, კონტრასტული ნიშნის გადატანას, რითაც ახალი ცნება ან ახალი წარმოდგენა იქმნება. ოქსიმორონი ფართოდაა გავრცელებული ჩვეულებრივ მეტყველებაში („მშრალი ღვინო“, „მჭევრმეტყველი დუმილი“ და სხვა), რიტორიკასა და მხატვრულ ლიტერატურაში.

*Desmayarse, atreverse, estar furioso,
áspero, tierno, liberal, esquivo,
alentado, mortal, difunto, vivo,
leal, traidor, cobarde y animoso;*

*no hallar fuera del bien centro y reposo,
mostrarse alegre, triste, humilde, altivo,
enojado, valiente, fugitivo,
satisfecho, ofendido, receloso;*

*huir el rostro al claro desengaño,
beber veneno por licor suave,
olvidar el provecho, amar el daño;*

*creer que un cielo en un infierno cabe,
dar la vida y el alma a un desengaño,
esto es amor, quien lo probó lo sabe.*

სონეტის მხატვრული ჩანაფიქრი დაპირისპირებულ ანტონიმურ ცნებებზეა აგებული. ლოპე დე ვეგა პირველ რიგში იყენებდა ენაში დამკვიდრებულ ანტონიმებს: desmayarse (აქ: სიმამაცის დაკარგვა, გაუბედავობა) - atreverse (გაბედვა), aspero (უხეში) - tierno (ნაზი), difunto (მკვდარი) - vivo (ცოცხალი), leal (ერთგული) - traidor (მოღალატე), cobarde (მხდალი) - animoso (მამაცი), alegre (მხიარული) - triste (დამწუხრებული), და ა. შ. აგრეთვე, იყენებს ოკაზიონალურ ანტონიმურ წყვილებსაც: liberal (გულღია, გულგახსნილი) - esquivo (გულდახშული, მიუკარებელი), veneno (შხამი) - licor suave (მსუბუქი სასმელი), satisfecho (კმაყოფილი) - ofendido (უკმაყოფილო, შეურაცყოფილი).